

Лихвар В. Д., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Національний фармацевтичний університет, м. Харків

Лихвар І. І., викладач кафедри українського декоративно-прикладного мистецтва Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні засади художньо-творчої діяльності особистості як оптимально можливі для успішного розвитку творчого потенціалу. Подано експериментальне перевірену організаційно-педагогічну модель розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів як системи в єдності біоенергетичної, психоенергетичної, інтелектуально-інформаційної та мотиваційно-діяльничної складових у структурі навчально-виховного процесу на заняттях з образотворчої діяльності.

Ключові слова: творчість, художньо-творчий потенціал, образотворча діяльність, модель розвитку художньо-творчого потенціалу, педагогічні умови.

Аннотация. Лихвар В.Д., Лихвар И.И. В статье теоретически обоснованы психолого-педагогические аспекты художественно-творческой деятельности младших школьников как оптимально возможные для успешного развития творческого потенциала. Предложено экспериментально проверенную организационно-педагогическую модель развития художественно-творческого потенциала как системы в единстве биоэнергетической, психоэнергетической, интеллектуально-информационной и мотивационно-деятельностной составных в структуре учебно-воспитательного процесса учебного заведения на занятиях по изобразительной деятельности.

Ключевые слова: творчество, художественно-творческий потенциал, изобразительная деятельность, модель развития художественно-творческого потенциала, педагогические условия.

The annotation. Likhvar V. D., Likhvar I. I. To development of artistically creative potential of junior schoolboys in the process of graphic activity. The author proposes the experimentally checked organization and pedagogical model of person's artistic and creative potential development as a system in the unity of bio-energetic, psycho-energetic, intellectually information, and motivational activity constituents in the structure of educational process during the classes of fine arts.

Key words: Creative work, creative artistic potential, fine arts activities, creative artistic potential development pattern, pedagogical conditions.

Надійшла до редакції 16.02.2010

Актуальність теми. Актуальність дослідження проблеми розвитку художньо-творчого потенціалу особистості зумовлена насамперед наявністю практичної потреби у використанні її потенційних ресурсів як основної сили у рішенні завдань розвитку творчих здібностей і активності. Обґрунтування і подальше дослідження комплексу проблем, пов'язаних із розумінням специфіки творчості, сутності, структури й природи творчого потенціалу людини, дає можливість більш глибоко розкрити механізм становлення і реалізації її творчих здібностей засобами образотворчої діяльності. Творчий потенціал є важливим дбанням як суспільства в цілому, так і окремої людини, що дає можливість ефективно вирішувати й суто практичні завдання, пов'язані з використанням людського потенціалу в розвитку українського суспільства.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Аналіз публікацій, з стосуються творчості, дозволяє виокремити ряд важливих положень, які мають значення для розкриття її природи, сутності, змісту. Зокрема, це питання про те, чи є творчість прерогативою тільки людини, чи вона властива й природі, і атрибутом буття взагалі? Ще й досі це питання не визначене остаточно. Але поняття творчості передбачає наявність особи творця, тому це слово використовується переважно стосовно людської діяльності [1, с. 448-449]. Тенденція використовувати це поняття у «широкому» і «вузькому» значеннях спостерігається і сьогодні. Більшість авторів дотримуються розуміння творчості як «діяльності, що породжує щось якісно нове, яке раніше ніколи не існувало», с. 448-449]. Разом з тим, психолог Я. Пономарьов стверджував, що творчість притаманна не тільки людській діяльності, але й природі, що вона (творчість) складає основу усякого розвитку, руху, змін [3]. Переважна більшість дослідників намагалися визначити специфіку творчості у рамках так званого діяльнісного підходу до вказаного феномену, виділяючи найважливіші, на їх погляд, емпіричні показники творчої діяльності, які стосуються її змісту, рівнів, наслідків тощо. Найчастіше, як найважливіші показники творчості, розглядалися результативність діяльності, новизна та соціальна значимість цих результатів (П. Гайдено, К. Пірогов, А. Шумілін та інші). Треба зауважити, що такий підхід дав можливість значно просунутись уперед у розумінні природи і сутності людської творчості. Та разом з тим, увага дослідників, які стоять на вказаних позиціях, зосереджується на кінцевих продуктах творчості, на зовнішніх його проявах у культурі суспільства, а також на аналізі емпіричних якостей творчої особистості. В останні десятиліття ХХ ст. своє слово з проблеми творчості сказали філософи, і серед них П. Крамар, В. Ніколко, Б. Новіков, О. Клепіков, Т. Кучерявий та інші. Склалася традиція вивчення творчості у наукових університетських центрах України – Києві, Сімферополі, Дніпропетровську, Одесі, Харкові. Активно освоюється тема творчості в Росії [2].

Наявність різних визначень творчості свідчить, передусім, про складність самого явища, що вивчається,

про його системний характер. У наш час намітились нові перспективи використання системного аналізу не тільки з точки зору наявності складних систем, як об'єктів дослідження, але й з позицій ступеню розробки самого системного підходу до вивчення творчості людини. Якщо раніше нерідко такий підхід лише декларувався, то в останні роки з'явився ряд фундаментальних та прикладних досліджень, у яких реалізовано принципи синергетики, як галузі знань, у якій шляхом міждисциплінарних досліджень виявляються загальні закономірні зв'язки, шляхи становлення та саморегуляції стійких структур у відкритих системах.

Зокрема, синергетичне розуміння творчості розробляє В. Ніколко. Треба зауважити, що автор дотримується розширеної трактовки феномену творчості, розглядаючи останню як одну з форм оновлення матерії. [2, с. 15]. Він зазначає, що особливим родом змін в системах є новаційні процеси або метаморфози прояву нового, їх специфічною особливістю є нелінійний характер та особлива форма прояву статистичності. Новаційні процеси в неживій природі проявляються як нестационарні зміни, у живій — як еволюційність, в суспільстві — як творчість. [2, с. 23,25]

Метою даної статті є аналіз наукової літератури та результати дослідження авторів в галузі розвитку творчого потенціалу учнів початкової школи, учнів художньої школи, студентів гуманітарно-педагогічного інституту.

Подано експериментальне перевірену організаційно-педагогічну модель розвитку художньо-творчого потенціалу людини як системи в єдності біоенергетичної, психоенергетичної, інтелектуально-інформаційної та мотиваційно-діяльнісної складових у структурі навчально-виховного процесу.

Аналіз проблеми. Аналіз різних підходів до вивчення цієї проблеми виявив суперечність: з одного боку утверджується унікальність і неповторність творчого процесу, а з іншого — визначається закономірність у творчості. Проте з огляду на педагогічне забезпечення процесу розвитку художньо-творчого потенціалу учнів початкових класів вона не отримала достатнього висвітлення, теоретичного обґрунтування та практичного дослідження. Зокрема, актуальним є розв'язання проблеми розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності, що дає можливість розглядати творчість як багаторівневий духовно-діяльнісний феномен, як результат акумуляції різних видів енергії, продукованої як із внутрішніх, так із зовнішніх джерел у процесі життя людини, як основний фактор, що впливає на формування особистості, спроможної до творчої діяльності.

У загальному вигляді енергетичне бачення людини включає такі основні положення. Енергія, що її споживає людина, яка живить людську активність, може бути структурована таким чином:

- внутрішня енергія людського організму, яка має біологічну природу. Вона успадковується людиною, а також накопичується в процесі життя, є результатом «горіння» речовинної енергії, яку

людина отримує з їжею, водою, повітрям. Це — енергія тіла, яка може бути визначена, як біопотенціал, або біоенергетичний потенціал людини; енергія людської психіки і свідомості, яка пов'язана зі здібностями індивіда на основі біопотенціалу переробляти інформацію і енергію, які поступають зовні, у психічні і інтелектуальні процеси, які забезпечують активне і творче відношення людини до світу.

Ці процеси можна визначити як психоенергетичний і інтелектуально-інформаційний потенціали. Перший в основному забезпечує психологічною енергією механізми діяльної активності людини. Другий — дає можливість суб'єкту переробляти інформацію про себе та оточуючий світ.

Відкритість світу, можливість змінювати індивідуально-природні параметри життєдіяльності забезпечує що один потенціал — побуджувально-мотиваційний. Це той параметр індивідуальності, який дає можливість акумулювати енергію, що її виробляють тіло, психіка, свідомість, а також ту, що була отримана від зовнішніх джерел, для конструювання різних типів відносин із світом. У цьому смислі, мабуть, треба розуміти ідею про те, що тіло, психіка, свідомість — це лише «інструменти» для побудови і регуляції діяльності людського «Я» або «душі» (Рис. 1).

Складним є питання про зовнішні джерела енергії, носіями якої є суспільство, природа, космос. В процесі своєї життєдіяльності людина використовує зовнішню і внутрішню, природжену і засвоєну фізичну, психічну, інтелектуальну енергію і інформацію. Ця енергія і є джерелом, «пальним» для всіх форм активного відношення людини до зовнішнього, соціального і природного світу, до інших людей, речей, явищ, процесів. Це діяльне відношення є результат енергетично зумовленої активності процесів, що відбуваються у тілі, психіці, свідомості, у духовно-душевних проявах людини.

З погляду енергетичного підходу творча енергія є результат акумуляції різних видів енергії, у тому числі і тієї, що була закладена у людину до її народження у вигляді генетичних можливостей до її накопичення, вироблення та споживання, а також тієї, що продукується у процесі життя людини як з внутрішніх, так і зовнішніх джерел. При певному стані системи «людина — середовище» накопичення енергії, її пульсація, концентрація відбувається для того, щоб реалізуватись у певних формах — у діяльності, спілкуванні, творчості речей і предметів культури, а також у саморозвитку і самореалізації самої людини.

У творчому процесі відбувається створення нового шляхом прирощення інформації, речей матеріального світу на основі концентрації енергетичних потоків, отриманих в результаті функціонування людського тіла, психіки, свідомості, побуджувально-мотиваційної сфери. Як і усяка інша, енергія творчого процесу підкоряється певним ритмам, і активність суб'єкта є найвищою у результаті співпадання піків ритмів енергетичних потоків і їх концентрації. Це й є ті біфуркаційні точки, що ведуть до виникнення нового, як необхідного результату творчої діяльності.

Іншими словами, творчий акт можна розглядати як результат входження в резонансний стан людських енергопотенціалів як між собою, так із оточуючими зовнішніми енергопотенціалами.

Тіло не тільки виконує команди, що поступають від психіки та свідомості але й відіграє активну роль в творчому процесі як постачальник вихідної енергії для психічних та інтелектуальних операцій і реалізації їх результатів у різних видах діяльності, у яких втілюються творчі задуми суб'єкта. Свідомість відображує, накопичує і переробляє інформацію, яка надходить із зовнішнього світу, від тіла і психіки, при цьому здійснюючи вплив на них. Психіка, опосередковує взаємодію між тілом і свідомістю, трансформуючи фізичну енергію тіла у психічну, а ту, в свою чергу, використовує для перетворення в інформацію, яку засвоює свідомість. Побуджувально-мотиваційна сфера, що своїми коренями сягає основ усіх трьох вказаних вище потенціалів, разом з тим, зв'язує їх не тільки з соціальними, але й з природно-космічними та духовними проявами дійсності. Таким чином, не психіка як така, і не свідомість сама по собі виконують управлінську функцію у відношенні людини як творчої істоти, а делегують частину своїх повноважень створеній разом з природно-тілесною складовою індивідуальності в інстанцію – побуджувально-мотиваційному потенціалу. У цьому зв'язку доцільно говорити не про ієрархію природних, психологічних, інтелектуальних, соціальних, духовних складових сутнісних проявів людини, а про їх системну єдність, де кожна з підструктур рівнозначна усім іншим з точки зору забезпечення умов функціонування людини як творчої істоти.

Творчість задовольняє потребам системного її вивчення і за іншими параметрами. На нашу думку, сьогодні вже немає необхідності доводити важливість застосування вищевказаного підходу до вивчення феномену творчості. Актуальним є використання його при вивченні конкретних аспектів і проявів творчості, в даному випадку розробленої нами і використаної у педагогічному процесі експериментальної структурно-функціональної моделі художньо-творчого потенціалу особистості.

Художньо-творчий потенціал людини — це універсальна, цілісна якість людини, змістовна визначеність якої виявляється у художньо-творчій діяльності шляхом приороцнення матеріально-духовних цінностей та саморозвитку і самореалізації особистості, концентруючи для цього фізичні, психологічні і духовні ресурси. Це діяльність в галузі мистецтва, особливістю якого є відображення реальності у художньо-образній формі.

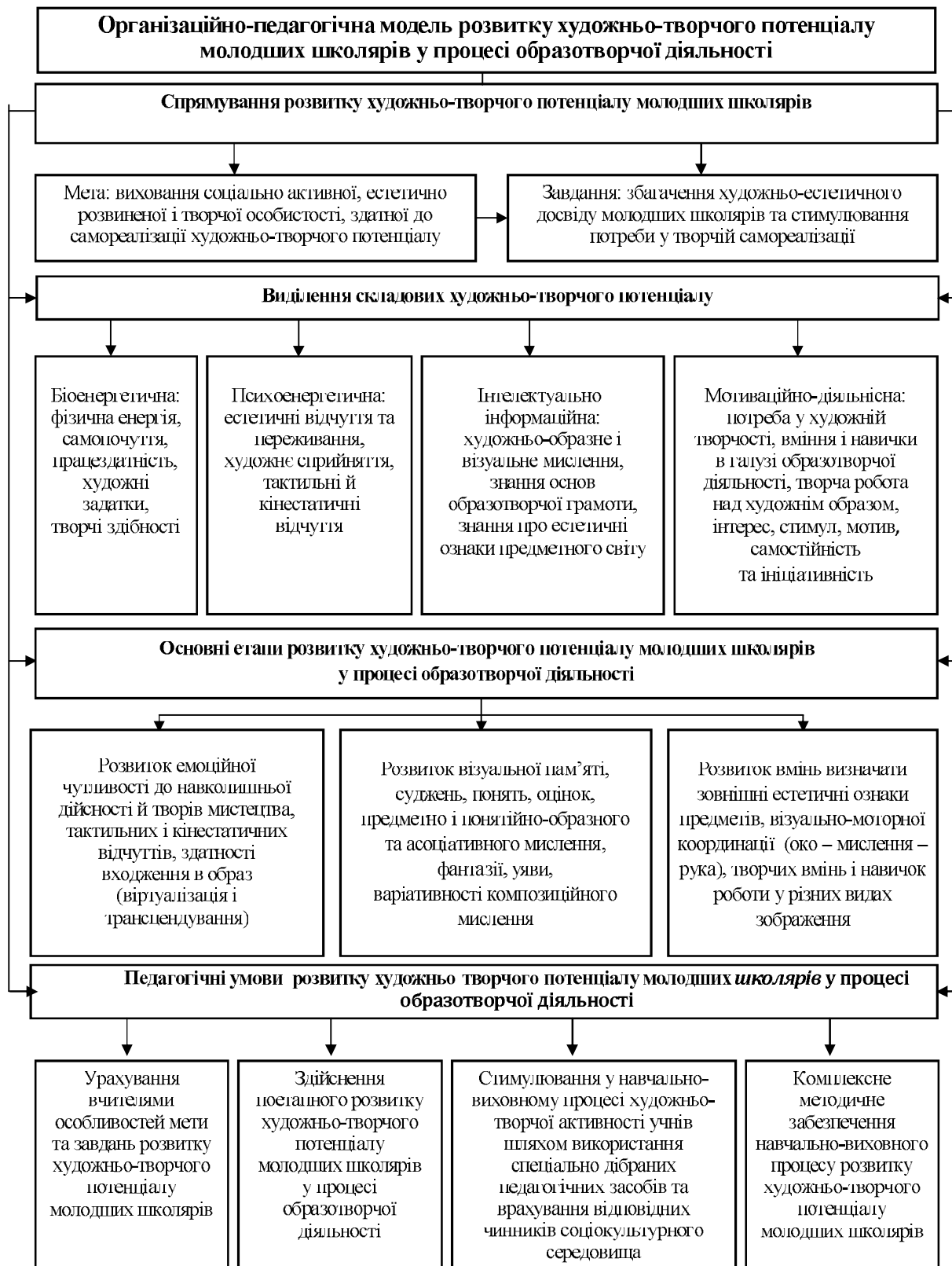
Змістовна характеристика художньо-творчого потенціалу являє собою невід'ємну складову цілісного гармонійного розвитку особистості. Будучи органічно пов'язаним з основними параметрами у розвитку особистості (фізична енергія, задатки, здібності, мораль та ін.) художньо-творчий потенціал особистості водночас має свою структуру, яка охоплює такі складові як: біоенергетична, психоенергетична, інтелектуально-інформаційна та мотиваційно-діяльнісна. (Рис. 1)

Художньо-творчий потенціал людини є багаторівневою структурою, що за змістом охоплює діяльнісно-результативну і духовну складові. Послідовність здійснення етапів розвитку художньо-творчого потенціалу в навчально-виховному процесі на заняттях з образотворчого мистецтва у початковій школі може бути позначена термінами «відчуваю» – «знаю» – «вмію». Перша ланка цієї структури представлена біоенергетичною і психоенергетичною складовими художньо-творчого потенціалу, куди входять фізична енергія, емоційна чутливість, темперамент, естетичні відчуття, характер, задатки, здібності. Друга – розгортається у взаємодії психоенергетичної і інтелектуально-інформаційної складових, коли здатність мислення у співвіднесенні з візуальними враженнями дає можливість вибудовувати візуальні моделі, створювати художні образи. Компонентами інтелектуально-інформаційної складової є знання теорії і історії мистецтва, основ образотворчої грамоти (кольорознавства, композиції, елементів перспективи, естетичних ознак предметного світу, особливостей художніх матеріалів тощо). Третя ланка взаємодіє з двома попередніми і розгортається як мотиваційно-діяльнісна. Атрибутами її є воля, потреба в творчості, вміння, навички діяльності, самостійність, ініціативність, які складають основу первинного досвіду навчання людини. У процесі художньо-творчої діяльності всі ці складові художньо-творчого потенціалу знаходяться у гармонійній взаємодії цілісної системи як координація ока, мислення, руки. Але щоб стати основою для постійної дієздатності людини, вказані вище складові повинні набути певної цілеспрямованості, напруженості, системності. Це забезпечує мотиваційно-діяльнісна складова, яка репрезентує потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, настанови і інші складові (Рис. 1). На ранніх етапах розвитку людини цей структурний елемент, будучи в стадії формування відіграє надзвичайно важливу роль для ідентифікації особистості у соціальному середовищі в майбутньому.

Висновки. Таким чином, творчість — кінцевий підсумок активності людської істоти, переробки енергії та інформації шляхом діяльнісно-есенціального досягнення речових результатів і завдяки активізації духовних процесів шляхом звернення до зовнішніх, загальніших шарів духовності (трансцендування), а також: мобілізації внутрішніх духовних ресурсів суб'єкта (віртуалізація). Це й є ті духовні рівні прояву творчого потенціалу людини, які забезпечують виникнення нового у його інформаційно-ідеальній і діяльно-результативній формах.

Література:

1. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: Автореферат дисертації канд. пед. наук: 13.00.07. Херсонський державний університет. – Херсон., 20003. – 22 с.
2. Николко В. Н. Творчество как новационный процесс. Философско-онтологический анализ. — Симферополь, 1991. — 341 с.

Рис.1. Організаційно-педагогічне забезпечення розвитку художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності

- Пономарев Я. А. Исследование творческого потенциала человека. //Психол. Журнал.- 1991.-Т. 12,-№1 -С. 3-11.
- Пригожин Й., Стенгерс Й. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. -М., 1986. -398с.
- Философский энциклопедический словарь. / Редакторн-составители Й. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 576 с.
- Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації (соціально-філософський аналіз). —Х.: Основа, 1999. — 278 с.
- Шмит Ф. Й. Искусство как предмет обучения. – Харьков: Тип. Нар. Комиссариата просвещения, 1923. – 63 с.